



MİR CƏLAL – 110

Yaradıcılığında vahid azərbaycançılıq ideyasını tərənnüm edən görkəmli ziyalılardan biri də XX əsr Azərbaycan elminin, ədəbiyyatının və təhsilinin inkişafında misilsiz xidmətlər göstərmiş yazıçı, müəllim, ədəbiyyatşünas, tənqidçi, publisist Mir Cəlal Paşayev olmuşdur. Mir Cəlal Paşayev dövrünün Azərbaycan ədəbiyyatı, mədəniyyəti və elmi tarixində şöhrət tapmış parlaq şəxsiyyətlərdən biridir. O, yetmiş illik ömrünün tam yarım əsrini çətin, lakin mənalı və şərəfli bədii, elmi və pedaqoji yaradıcılıq işinə həsr etmişdir.

Mir Cəlal Əli oğlu Paşayev 1908-ci il aprelin 26-da Cənubi Azərbaycanın Ərdəbil vilayətində yoxsul kəndli ailəsində dünyaya göz açmışdır. Kiçik yaşlarında atası Gəncəyə köçdüyündən uşaqlığını burada keçirmişdir. 10 yaşında ikən atasını itirən Mir Cəlal böyük qardaşının himayəsində yaşayır. 1918-1919-cu illərdə Xeyriyyə Cəmiyyətinin köməyi ilə ibtidai təhsil alan yazıçı-alim Azərbaycanda sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra Gəncə Darülmüəlliminə daxil olaraq Tələbə təşkilatının, daha sonra isə şəhər tələbə həmkarlar təşkilatının sədri seçilmişdir. Kazan Şərq Pedaqoji İnstitutunun ədəbiyyat şöbəsində həm təhsil alan, həm də müəllimlik edən Mir Cəlal xalqın övladlarına Azərbaycan ədəbiyyatını, mədəniyyətini, zəngin keçmişini öyrədirdi. O, 1932–1935-ci illər ərzində Azərbaycan Dövlət Elmi-Tədqiqat İnstitutunun aspiranturasında təhsilini davam etdirməklə yanaşı, müəllimlik də edirdi.

Mir Cəlal Paşayev 1928-ci ildən ədəbi fəaliyyətə başlamışdır. O, "Kommunist" qəzetində şöbə müdiri, "Gənc işçi" qəzetində məsul katib, həm də Azərbaycan Elmlər Akademiyası Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunda elmi işçi olmuşdur. Sonralar Azərbaycan Dövlət Universitetində dosent, 1948-ci ildən professor kimi fəaliyyət göstərmişdir. 1961-ci ildən Azərbaycan ədəbiyyatı kafedrasının müdiri olmuşdur.

1935-ci il Mir Cəlal Paşayev Sovet yazıçıları briqadada tərkibində Ağ dəniz – Baltik kanalında yaradıcılıq ezamiyyətində olmuş, 1940, 1950, 1960-cı illər Moskvada keçirilən Azərbaycan ədəbiyyatı və incəsənəti ongunlütündə, 1954, 1959, 1967-ci illər SSRİ yazıçılarının II, III, IV qurultaylarında iştirak etmişdir.

Ədəbiyyata 20-ci illərin axırlarında şeirlə gələn Mir Cəlalin bədii istedadı nəsr növündə parlamışdır. İlk hekayə və oçerkləri 1930-cu ildə çap olunmuşdur. Dövrün ruhuna uyğun olaraq "Sağlam yollarda" (1932) adlandırdığı ilk oçerklər kitabında o, müasir həyat və insanlarla bağlı müşahidələrini canlı dillə qələmə almışdır. Lakin Mir Cəlalin ədəbi fəaliyyəti üçün hekayə və roman janrları daha əsas olmuşdur. O, hər şeydən əvvəl, mahir hekayə ustası idi. Mir Cəlal sovet dövrü Azərbaycan ədəbiyyatında hekayə janrının inkişafında böyük xidmətlər göstərmişdir. İnsanda sağlam duyğular, xoş arzu-tümidlər oyadan, gerçəkliyə baxışa həqiqət işığı, tənqidi ruh və ayıqlıq hissi gətirən, haqsızlığa, nöqsan, eybəcərlik və mənfiliyə qarşı mübarizə keyfiyyəti aşılaman bədii gülüş ədibin yaradıcılığında mühüm tərkib hissə, əsas estetik əlamət və məziyyətlərdəndir.

1928-ci ildə Mir Cəlal Paşayev ilk tədqiqat əsərini yazır. Onun "Füzuli sənətkarlığı", "XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı", "Azərbaycanda ədəbi məktəblər (1905-1917)", "Ədəbiyyatşünaslığın əsasları" kimi fundamental əsərləri ədəbiyyatşünaslıq elminin qiymətli mənbələrindən hesab olunur. Mir Cəlal Paşayev 1940-cı ildə "Füzulinin poetikası" mövzusunda namizədlik, 1947-ci ildə isə "Azərbaycanda ədəbi məktəblər" mövzusunda doktorluq dissertasiyalarını müdafiə etmişdir.

Ədəbiyyatşünas alimlər Mir Cəlal Paşayevi ədəbi prinsipinə, həyatı təsvir üsulu və metodlarına görə Cəlil Məmmədquluzadə, Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev kimi XX əsr realistlərinin davamçısı saymışlar. Mir Cəlal hansısa ədəbi məktəbin prinsiplərini, metod və üsullarını kor-koranə təqlid edən yazıçılardan olmamışdır. Məhz bu baxımdan da yazıçı Mir Cəlalla Mirzə Cəlil və Haqverdiyev arasında sələf-xələf münasibətlərindən, ədəbi varislik ələqələrindən söz açılır.

Mir Cəlal Paşayevin ədəbi fəaliyyətinin birinci dövründə oçerklər və hekayə janrı aparıcı mövqeyə malikdir.

Yaradıcılığının birinci dövründə ədəbiyyata "Mirzə", "Həkim Cinayətov", "Mərkəz adamı", "Kağızlar aləmi", "Təzə toyun nəzakət qaydaları", "Bostan oğrusu", "Kələntərovlar ailəsi", "Anket Anketov" tipli dəyərli hekayələr gətirmiş Mir Cəlal tənqid oxunu hədəfə qarşı cəsarətlə yönəldə bilirdi. Böyük yazıçı özünəməxsus realist qələmlə savadsız mirzələri, başgirəyən müəllimləri, cinayətkar həkimləri, "mərkəz adamı" Əntəzadələri, arvad alıb boşamaqla varlanan Balaxanlı, mənaəviyyətə pozulub "murdar cənazə"yə çevrilən Səadət xanımları, "nəzakət" pərdəsi altında çirkin simalarını gizlədənləri, bürokrat Anket Anketovları vəziyyət və şərait konkretliyində rüsvay edib, oxucuya tanıdırdı. Ümumilikdə, 1930-1940-cı illərdə işıq üzü görmüş "Bolşevik ədəbiyyatı kadrları", "Quruluş qəhrəmanlarımızın bədii ifadəsi uğrunda", "Gənc oxucuları təşkil edəlim", "Azad qadın ədəbiyyatda", "Böyük problemlər romanı", "Bədii dilimiz haqqında" və digər məqalələrində Mir Cəlalin həyat hadisələrinə müdaxiləsi, dövrünün, zamanəsinin nəbzini tuta bilməsi, milli-mənəvi dəyərləri düzgün qiymətləndirməsi, gənc nəsələ vətənpərvərlik ruhu aşılması özünü aydın büruzə verirdi. Mir Cəlalin 1939-cu ildə yazdığı "Bir gəncin manifesti" əsəri isə onun yaradıcılığının kulminasiyası, zirvəsidir. Sənətkarın "Bir gəncin manifesti" əsəri müəllifinə əbədiyaşarlıq qazandırmışdır. Roman məzmunu, ideyası və bədii mükəmməlliyinə görə, yazıcının əsərləri içərisində xüsusi yer tutur.

Böyük Vətən müharibəsində xalqımızın göstərdiyi misilsiz qəhrəmanlıq, dözümlülük və qələbə əzmi Azərbaycan bədii nəsrinin başlıca mövzularından birinə

çevrilmişdi. Həmin dövrdə Mir Cəlalın "Vətən hekayələri", "Vətən yaraları" kimi əsərləri çapdan çıxıb. Mir Cəlal yaradıcılığının bütün dövrlərində əbədi fəaliyyətlə yanaşı, elm sahəsində də səmərəli fəaliyyət göstərmiş, Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi ilə bağlı çapdan çıxan fundamental nəşrlərin hazırlanması prosesində iştirak etmiş, XX əsr Azərbaycan elminin, ədəbiyyatının, təhsilinin inkişafında misilsiz xidmətlər göstərmişdir.

Yazıcının 1961-ci ildə "İnsanlıq fəlsəfəsi" kitabında toplanmış hekayələri böyük tərbiyəvi-əxlaqi əhəmiyyətə malik olmuşdur. Onun "İnsanlıq fəlsəfəsi", "Subaylıq fəlsəfəsi", "Təzə toyun nəzakət qaydaları", "Vicdan mühakiməsi", "Vicdan əzabı", "Hesab dostları", "Təsadüf, ya zərurət", "Qocaların uşaq söhbəti" və digər hekayələri isə real həyat lövhələri, fəlsəfi düşüncələri əks etdirmişdir.

Mir Cəlalın bədii yaradıcılıq nümunələri dəfələrlə nəşr olunmuşdur. "Seçilmiş əsərləri" (2 cildə, 1956-57), "Seçilmiş əsərləri" (4 cildə, 1967-68), "Seçilmiş əsərləri" (2 cildə, 1986-87), hekayə və povestlərdən ibarət "Şəfəqdən qalxanlar" (1972), "Dağlar dilə gəldi" (1978), "Ləyaqət", hekayələrdən ibarət "Bostan oğrusu" (1937), "Gözün aydın" (1939), "Vətən" (1944), "Həyat hekayələri" (1945), "Sadə hekayələr" (1955), "Xatirə hekayələri" (1962), "Gülləsləyən qız" (1965), "Silah qardaşları" (1974) və s. bu qəbildəndir. Ümumiyyətlə, indiyədək yazıcının 70-dən çox kitabı nəşr edilmişdir.

XX əsrin ədəbi-elmi fikrinin korifeylərindən sayılan Mir Cəlal Paşayev çağdaş Azərbaycan tarixində ədəbiyyatşünas-nəzəriyyəçi alim kimi də özünəməxsus yer tutmuşdur.

1905-1917-ci illərdə yazdığı "Azərbaycanda ədəbi məktəblər" əsərində isə Mir Cəlal Paşayev XX əsrin əvvəllərində inqilabi-demokratik meyillərlə əlaqədar baş verən ictimai-siyasi hadisələr kontekstində Azərbaycanda realizm, romantizm ədəbi məktəbləri, maarifçi-didaktik yazıçılar və xırda məişət dramları haqqında müfəssəl tədqiqatlar aparmış, əhatəli elmi nəticələr əldə etmişdir.

Bu gün təkcə Azərbaycanda deyil, onun sərhədlərindən kənar da bu böyük ədibin həyat və yaradıcılığı geniş şəkildə öyrənilir və əsərləri çap olunaraq maraqla oxunur.

"YUNESKO-nun 2008-2009-cu illərdə görkəmli şəxsiyyətlərin və əlamətdar hadisələrin qeyd edilməsi proqramına Azərbaycanla bağlı daxil olmuş yubileylərin keçirilməsi haqqında" Azərbaycan Prezidentinin 2008-ci il 31 yanvar tarixli Sərəncamına əsasən, yazıçı Mir Cəlal Paşayevin yubiley mərasimi təntənə ilə qeyd etmişdir. Parisdə, YUNESKO-nun iqamətgahında XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi, alim, pedaqoq Mir Cəlal Paşayevin 100 illiyinə həsr olunmuş mərasim keçirilmişdir. Görkəmli ədib

"Qafqazın müdafiəsinə görə", "Əmək igidliyinə görə" (1944) medalları, "1941-45-ci illərdə Böyük Vətən müharibəsində fədakar əməyinə görə" (1948), "Qırmızı əmək bayrağı" (1967), "Oktyabr inqilabı" (1978) və iki dəfə "Şərəf nişanı" (1950, 1958) ordenləri, iki dəfə Azərbaycan Ali Soveti Rəyasət Heyətinin Fəxri fərmanı və "Qabaqcıl maarif xadimi" nişanı ilə təltif olunmuşdur. Mir Cəlal Paşayev 1978-ci il sentyabrın 28-də vəfat etmiş, ikinci Fəxri Xiyabanda dəfn edilmişdir.

*Aysel Şabanova (ADU),
Amalya Xanhusəynova (ADU)*